

Ūkinės veiklos įvairinimo kaime sociologinis vertinimas

Daiva Kšivickienė,

Erika Ribašauskienė

*Lietuvos agrarinės ekonomikos
institutas, V. Kudirkos g. 18,
LT- 03150 Vilnius
El. paštas: erika@laei.lt*

Lietuvoje mažėjant užimtų žemės ūkyje gyventojų skaičiui, kol kas nėra pakankamai galimybių surasti darbą iš žemės ūkio sektoriaus pasitraukiantiems darbuotojams. Nepakankama kaimo ekonominės veiklos sferų plėtra ir naujų darbo vietų kūrimas lemia lėtai mažėjantį atotrūkį tarp gyvenimo lygio mieste ir kaime. Ši problema itin opi nenašių žemių regionuose, kur užsiimti tradicine žemės ūkio veikla ekonomiškai nėra tikslinga. Siekiant padidinti kaimo gyventojų pajamas iš netradicinės žemės ūkio ar alternatyvios žemės ūkiui veiklos, reikalinga ne tik finansinė parama, bet ir pačių kaimo gyventojų motyvacija.

Straipsnyje apžvelgiami Lietuvos ir užsienio mokslininkų vykdyti tyrimai ūkinės veiklos įvairinimo srityje, analizuojama ūkinės veiklos įvairinimo svarba, alternatyvios žemės ūkiui ir netradicinės žemės ūkio veiklos samprata, veiklų formos ir paplitimas Lietuvos kaime. Nagrinėjamos priežastys, skatinančios kaimo gyventojus įvairinti ūkinę veiklą, ir sunkumai, stabdantys šio proceso plėtrą, taip pat ES paramos teikiamos galimybės pajamų šaltinių diferenciacijai kaime. Pateikiama pasiūlymų dėl ūkinės veiklos įvairinimo proceso spartinimo Lietuvoje.

Raktažodžiai: alternatyvi žemės ūkiui veikla, diversifikavimas, kaimo turizmas, namų ūkis, netradicinė žemės ūkio veikla, pajamos, užimtumas

ĮVADAS

Žemės ūkio kaip pagrindinės kaimo gyventojų ekonominės veiklos reikšmė Lietuvoje mažėja. Vis daugiau kaimiečių įvairina ūkinę veiklą: sukuria papildomą pajamų šaltinį greta žemės ūkio arba iš žemės ūkio pasitraukia į pramonės ar paslaugų sektorių. 2005 m. daugiau nei pusė (58%) užimtų kaimo gyventojų dirbo ne žemės ūkyje. Kaimo plėtros strategijoje numatoma, kad iki 2013 m. jų užimtumas ne žemės ūkio veikloje sieks 70%.

Ūkinės veiklos įvairinimo srityje atliekami specializuoti ir bendrojo pobūdžio tyrimai, kuriuose siekiama išsiaiškinti, ar ūkininkai užsiima papildoma ekonomine veikla, jei taip, tai kokios plėtojamų veiklų rūšys, gaunamos pajamos ir ūkinės veiklos kaitos motyvai.

Hannah Chaplin, Sophia Davidova ir Matthew Gorton analizavo ūkinės veiklos įvairinimo plėtrą Čekijoje, Vengrijoje ir Lenkijoje. Jie siekė atsakyti į klausimą, ar minėtų šalių ūkininkai pereinamuoju laikotarpiu diversifikuoja veiklą ir pajamas, kokią reikšmę ūkinės veiklos įvairinimas turi kuriant darbo vietas kaime, kokios bendros ūkinės veiklos įvairinimo charakteristikos, su kokiomis kliūtimis susiduria veiklą keičiantys ūkininkai ir kokie galimi ūkinės veiklos įvairinimo politikos pokyčiai (Chaplin, Davidova, Gorton 2002: 2). Barbora Kysilkowa tyrė ekonominės veiklos diversifikavimo kaime tendencijas įvairiose ES šalyse, o Alicja Stolarska gilinosi į respondentinių Lenkijos ūkių, įvairinančių veiklą, charakteristikas (Kysilkowa, Stolarska, 2005).

Kiekviena alternatyvi žemės ūkiui veikla reikalauja rizikos. Kaimo turizmas – viena labiausiai paplitusių ūkinės veiklos formų. Latvijoje Anda Zvaigne pateikė pagrindinius rizikos val-

dymo programos principus, teorinius svarstymus papildydama Latvijos kaimo turizmo verslininkų apklausos rezultatais. Ji išanalizavo kaimo turizmo Latvijoje veikiančius (tarp jų – rizikos) faktorius ir pateikė konceptualią rizikos valdymo programos metodologiją, taikytiną kaimo turizmo verslui šioje šalyje (Zvaigne, 2005).

Siekiant išsiaiškinti tam valstybės lėšų panaudojimo efektyvumą, 2006 m. Anglijoje telefoninė apklausa apėmė 1000 ūkininkų. Tyrimu siekta išsiaiškinti įvairių veiksmų poveikį ūkinės veiklos diversifikavimui: įvairinimo tipą, mastą, motyvus, verslo plėtotės lygį, diversifikuotos produkcijos realizavimo rinką, investicijų poreikį, finansinės paramos poveikį verslui ir kt. Tyrimo rezultatai atskleidė esamos valstybinės paramos panaudojimo efektyvumą ir poreikį toliau remti įvairią ūkinę veiklą 2007–2013 metais (Turner et al., 2006: 9–11).

Kaimo amatai – viena ūkinės veiklos įvairinimo formų, gyventojams ne tik teikianti pajamas, bet ir padedanti išsaugoti etnokultūros paveldą. 2004 m. Anglijoje atliktas išsamus tradicinių kaimo amatų tyrimas. Jis apėmė 30 tūkst. visą darbo dieną dirbančių amatininkų, o pridėjus ne visą darbo dieną dirbančius amatininkus, kuriems amatai labiau rimtas pomėgis nei verslas, jų būtų 60–80 tūkst. Tyrime dalyvavo: istorinių, botanikos sodų ir privačių dvarų restauratoriai ir palaikytojai (6 tūkst.), staliai (5 tūkst.), plytų restauratoriai (3,8 tūkst.), kalviai (1,8 tūkst.), tradiciniai tapytojai (1 tūkst.), balnininkai (1 tūkst.). Tyrimu atskleisti skirtumai tarp senosios, verslą pradėjusios plėtoti apie 1960 metus, ir naujosios, verslą ėmusios plėtoti po 1970 metų, amatininkų kartų. Senoji karta amatus perėmė iš mokytojų, naujoji – savamoksliai arba baigę bet kuriuos kursus, siūlytus šia tema. Tyrimas nustatė kai kurių senųjų kaimo amatų išny-

kimo grėsmę, kurią kelia amato perimamumo iš kartos į kartą tradicijos nykimas, mokymo kursų, mokytojų, vietinės žaliavos produkcijai gaminti stoka. Nepaisant to, amatai Anglijos kaime šiuo metu klesti ir klestės, jei bus sutelktas dėmesys į nykstančių amatų rūšių išsaugojimą ir mokymo programų lankstumą bei kokybiškumą (Crafts..., 2004).

2004 m. Lietuvos agrarinės ekonomikos institute tirtos ekonominės veiklos įvairinimo kaimo vietovėse galimybės (Jeskelevičius, Kvietkauskienė, 2004). Išanalizuotos ūkinės veiklos diversifikavimo kaimo vietovėse prielaidos, kliūtys verslo pradžia bei plėtrai ir pasiūlytos priemonės, skatinančios ūkinės veiklos įvairinimą. Problemos buvo nagrinėjamos dviem kryptimis: alternatyvia veikla užsiimančių ūkininkų ūkių ir kaimo vietovėse veikiančių įmonių. 2005 m. atlikta kaimo turizmo verslininkų apklausa, kuri leido identifikuoti verslo plėtotos tendencijas, verslininkų pasiekimus ir kliūtis, su kuriomis jie susiduria plėtodami verslą ir siekdami finansinės paramos priemonių (Jasaitis ir kt., 2005).

Tiek kaimo gyventojų vidinės paskatos, tiek išorinės alternatyvios žemės ūkiui plėtoti yra kintantis dalykas, todėl svarbu nuolat tirti ūkinės veiklos įvairinimą, stebėti, apibendrinti kaitos procesus. Apklausos padeda įvertinti subjektyvius ir objektyvius veiksnius, lemiančius pragyvenimo šaltinių diferenciaciją kaime. Ūkininkų ir kitų kaimo gyventojų nuomonė padeda tyrėjams ir politikams pasitikrinti, ar teisingu keliu einama formuojant žemės ūkio ir kaimo plėtros politiką, skirstant nacionalinius ir ES išteklius ūkinei veiklai įvairinti. Tik ištyrus kaimo gyventojų ūkinės veiklos įvairinimo sąlygas ir motyvus, galima kurti ūkinės veiklos įvairinimo paramos sistemas, kuriose derinamos ekonominės ir socialinės priemonės.

Straipsnyje analizuojamos 2001–2006 m. ūkinės veiklos įvairinimo Lietuvos kaime aktualijos, apimančios kaimo pasirengimo narystei ir narystės Europos Sąjungoje metus.

Tyrimo objektas – Lietuvos kaimo verslininkai, įvairinantys ūkinę veiklą.

Straipsnio tikslas – ištirti alternatyvios žemės ūkiui ir netradicinės žemės ūkio veiklos plitimą ir aplinkybes, skatinančias gyventojus įvairinti pragyvenimo šaltinius kaime.

Uždaviniai: įvertinti ūkinės veiklos įvairinimo svarbą ir formas; aptarti alternatyvios žemės ūkiui ir netradicinės žemės ūkio veiklos sampratą; išnagrinėti veiklų paplitimą kaime; išsiaiškinti galimybes ir kliūtis, su kuriomis susiduria kaimo turizmą plėtojantys verslininkai.

Tyrimo metodai – anketinė apklausa, literatūros, antrinių duomenų analizė, lyginamoji analizė, išvadų formulavimas, pasiūlymų ūkinės veiklos įvairinimo plėtrai pagrindimas.

ŪKINĖS VEIKLOS ĮVAIRINIMO TERMINOLOGIJA

Ūkinės veiklos įvairinimas, arba diversifikavimas, dažniausiai suvokiamas kaip alternatyvios žemės ūkiui veiklos plėtra kaime. Alternatyvia žemės ūkiui veikla laikoma bet kuri ekonominė veikla kaimo vietovėje, nepriskirtina žemės ūkio veiklai. Kai kurie mokslininkai ūkinės veiklos įvairinimui priskiria ir netradicinį žemės ūkį, kuris kiekvienoje šalyje, priklausomai nuo gamtos sąlygų, istoriškumo, traktuojamas skirtingai. Airijoje netradicine žemės ūkio veikla laikomas gėlių auginimas, bitininkystė, Jungtinėje Karalystėje – avių ir ožkų pienui auginimas,

Estijoje – grybų, vaistažolių auginimas ir pan. Apibendrinant šias pastabas, apibrėžimas galėtų būti šitoks: netradicinė žemės ūkio veikla – tai senų tradicinių ištakų ir didelės reikšmės kaimo ekonomikai neturinti veikla, teikianti ūkininkams pagrindines ar papildomas pajamas. Netradicinių žemės ūkio veiklų produktai užima nežymią dalį žemės ūkio produktų gamybos ir realizacijos struktūroje, dažniausiai realizuojami nišinėse rinkose. Netradicinė žemės ūkio veikla susijusi su augalų, gyvulių ir kitų gyvų organizmų auginimu, ir tai ją atskiria nuo alternatyvios žemės ūkiui veiklos.

Diversifikuotos ekonomikos teigiami ypatumai: kaimo gyventojų pajamų daugėjimas, lankstus darbo grafikas, galimybė dirbti namų aplinkoje, darbą derinti su vaikų ir senų žmonių priežiūra, realizuoti save naujoje veikloje. Produkcija, sukuriamą individualiame namų ūkyje, gali papildyti perdirbimo ar prekybos sektorį, taip pat padaugėja kaimo darbuotojų ryšių su miesto darbuotojais.

Yra ir neigiamų ypatumų: iš konkrečių ūkinių veiklų gaunamas labai nevienodas pelnas, sukuriamas daug laikinų darbo vietų (sezoninis darbas, ne visa darbo diena), tam tikrose ūkinėse veiklose egzistuoja lyčių nelygybė. Išitraukimas į alternatyvią žemės ūkiui veiklą yra rizikingas, gali sukelti nesaugumo, neįtikrintumo jausmą. Dirbant žemės ūkyje ir plėtojant papildomą veiklą, gali kilti sunkumų paskirstant darbą, finansus, laiką ir kitus išteklius. Daugelio papildomų ekonominių veiklų plėtrai būdinga maža apyvarta, apsiribojimas vietine rinka, pardavimu turguje (Davis, Bezemer, 2004).

Mokslininkai neretai atstovauja vienai iš dviejų teorinių diversifikavimo perspektyvų. Augimo ir struktūrinės transformacijos teorijų grupė teigia, kad diversifikavimas reiškia augančią ekonomiką, sukuriančią naujas darbo vietas ir didinančią kaimo gyventojų pajamas. Kita teorijų grupė į pragyvenimo šaltinių diversifikavimą žvelgia kaip į paskutinę galimybę smulkiems ūkininkams, nesugebantiems sėkmingai verstis pirminėje žemės ūkio gamyboje.

PAJAMŲ ŠALTINIŲ DIFERENCIACIJA LIETUVOS KAIME

Žemdirbių namų ūkių vidutinės mėnesinės pajamos 2004 m. susilygino, o 2005 m. – viršijo kitų kaimo gyventojų pajamas (Namų ūkių..., 2002; Namų ūkių..., 2006). Žemdirbių pajamų gausėjimui įtakos turėjo padidėjusi parama. Nepaisant žemdirbių gerovės kilimo, tradicinis žemės ūkis, ilgą laiką buvęs pagrindine ekonomine veikla ir pajamų šaltiniu, prarado vyraujančią poziciją. Gyventojų užimtumas žemės ūkyje, medžioklėje, miškininkystėje ir žuvininkystėje 2001–2005 m. sumažėjo beveik 9% (nuo 51,4 iki 42,6%), pramonėje ir statybose išaugo 7,2% (nuo 34,3 iki 35,9%), paslaugose – 1,6% (nuo 14,3 iki 21,5%). Daugiau nei pusė kaimo gyventojų dirba ne žemės ūkyje.

Tam tikros išorinės sąlygos sudaro prielaidas ūkinės veiklos įvairinimui kaime. Žemės ūkio sektoriaus darbuotojai turi laisvo laiko, kurį galėtų panaudoti kitoje veikloje. Kaime žemės ūkio, medžioklės ir miškininkystės veikloje užimtieji dirbo tik 33,3 val. – tai veikla, kurioje kaime dirbta beveik trumpiausiai (išskyrus finansinį tarpininkavimą – 31,7 val. ir švietimą – 32,2 val.) (Darbo jėga..., 2006). Šalies darbdaviai labiausiai stokoja ne žemės ūkio srities specialistų: 2006 m. trečio ketvirčio

pabaigoje daugiausia laisvų darbo vietų Lietuvoje buvo registruota pramonės (27,5%) ir statybos (18,8%), mažiausiai – žemės ūkio ir žuvininkystės įmonėse (1,4%). 2003 m. visuotinio žemės ūkio surašymo duomenimis, papildomą ekonominę veiklą plėtojo 4,5 tūkst., arba 1,7%, ūkių, tuo tarpu ES vidurkis buvo 9%. Daugiausia papildomą veiklą vystančių ūkių – Vilniaus, Šiaulių ir Klaipėdos, mažiausia – Alytaus apskrityje. Lietuvos ūkininkai daugiausia atliko darbus pagal sutartis (3251 ūkis), užsiėmė medienos gamyba (799), žemės ūkio produktų perdirbimu (366 ūkiai).

Lietuvoje plėtojamą panašios alternatyvios veiklos, kaip ir kitose ES šalyse. Tačiau 2003 m. tarp ES-25 ūkininkų, plėtojančių alternatyvią veiklą, vyravo žemės ūkio produktų perdirbimas (43%), tuo tarpu Lietuvoje ši veikla sudarė 8,1%, darbai pagal sutartis – atitinkamai 17 ir 72%, kaimo turizmas – 16 ir 3%, medienos apdirbimas – 3 ir 18%.

2005 m. Lietuvos statistikos departamento žemės ūkio struktūros tyrimas parodė, kad palyginti su 2003 m. žemės ūkio surašymo duomenimis, papildoma veikla užsiimančių ūkių struktūroje 10% sumažėjo ūkių, atliekančių darbus pagal sutartis, tačiau 7% padaugėjo plėtojančių kaimo turizmą, 5% – amatų, 5% – žemės ūkio produktų perdirbimą.

Amatai turi perspektyvą greta kaimo turizmo, kadangi į turizmo sodybas atvykstantys poilsiautojai, ypač užsieniečiai nori įsigyti tradicinių amatininkystės dirbinių. 2003 m. tarp Lietuvos ūkininkų, užsiimančių papildoma veikla, amatų vystė 3,6%, tuo tarpu ES-25 – 1%. Amatų ir prekybos rūmų duomenimis, 2006 m. pradžioje Danijos firma norėjo importuoti lietuviškus diržus ir rankinukus, Vokietijos firma ieškojo ryšių su saldumynų tiekėjais, Australijos firma norėjo pirkti minkštus žaislus bei gintaro dirbinius. Sankt Peterburgo amatų rūmai pareiškė norą susitikti su Lietuvos įmonėmis, užsiimančiomis suvenyrais, tradiciniais moteriškais rankdarbiais; juos domino pasiūlymai organizuoti parodas Sankt Peterburge ir kitose šalyse, pasikeisti patirtimi bei apmokymu.

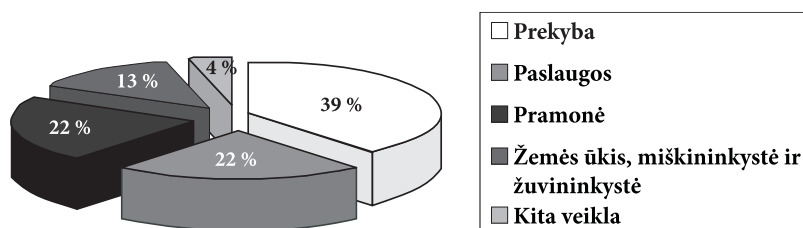
Alternatyvi žemės ūkiui veikla aktuali ne tik ūkininkams – ją plėtoja kaimo įmonės, sukuriančios darbo vietas gyventojams. 2006 m. pradžioje kaime veikė beveik 7,6 tūkst. mažų ir vidutinių įmonių (MVĮ), iš jų 70% buvo įmonės, įdarbinančios mažiau kaip 10 darbuotojų. Daugiausia MVĮ kaime užsiima didmenine

ir mažmenine prekyba (39%), apdirbamąja gamyba (22%), paslaugomis (22%) (1 pav.).

Alternatyvios žemės ūkiui veiklos sektoriuje Lietuvos kaime teigiami pokyčiai yra šie: daugėja MVĮ ir jų pajamos, kaimo turizmo sodybų, didėja kaimo gyventojų užimtumas pramonėje ir paslaugose. Gerėja užimtų kaimo gyventojų išsilavinimo struktūra, auga aktyvumas gilinti žinias dalyvaujant mokymosi visą gyvenimą procese.

Tačiau ūkinės veiklos įvairinimo plėtra susiduria ir su problemomis: ribotu smulkiųjų žemdirbių investiciniu pajėgumu, neišplėtotą kooperaciją, didelėmis paskolų palūkanomis. Kaimo gyventojai stokoja informacijos ir konsultacijų apie alternatyvių veiklų pranašumus didinant žmonių užimtumą ir pajamas, o konsultacinių įmonių paslaugos apie verslo partnerius, finansavimo galimybes bei teisinės konsultacijos sunkiai prieinamos dėl didelės jų kainos. Verslo kaime plėtrai nepalankūs mokesčiai ir sudėtingas jų administravimas. Prekybos ir kitos paslaugos, netradicinės žemės ūkio veiklos produkcija labiau orientuota į vietinę rinką, produktams ir paslaugoms sunku atitikti ES ir pasaulinės kokybės reikalavimus. Kaime sukurtų prekių ir paslaugų paklausa maža dėl žemesnio kaimo gyventojų pragyvenimo lygio (palyginti su miestu) ir vyraujančios savitarnos. Kaime verslo plėtrą riboja žmoniškųjų išteklių kokybės problema. Pusę visų bedarbių kaime sudaro nekvalifikuoti gyventojai, kurie dar nepasirengę konkuruoti darbo rinkoje.

Nepaisant kliūčių, kaimo gyventojai dalyvauja ES remiamose priemonėse. skatinančiose užimtumo šaltinių diferenciaciją. Ūkinės veiklos įvairinimas įvairių šalių žemės ūkio ir kaimo plėtros strateginiuose planuose nėra laikomas kaimo vystymo prioritetu, tačiau tam tikru mastu skatinamas ir finansiškai remiamas. Iki Lietuvai tariant ES nare, netradicinė žemės ūkio veikla buvo remiama pagal SAPARD kryptį „Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas“. Daugiausiai lėšų teko paslaugoms kaimo ekonomikai ir gyventojams – 27 sutartys, 22,8 mln. Lt, kiek mažiau kaimo turizmui – 17 sutarčių, 6,2 mln. Lt. Netradicinei žemės ūkio produkcijai plėtoti buvo pateikta mažiausiai paraiškų – 11, iš jų patvirtintos 8. Paramos gavėjams skirta 5,08 mln. Lt (1 lent.).

1 pav. Kaimo vietovėse veikiančių MVĮ struktūra (be ūkininkų ūkių) 2005 m.

Šaltinis: Statistikos departamento prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės duomenys.

1 lentelė. Ekonominės veiklos plėtra ir alternatyvių pajamų skatinimas pagal SAPARD

Investicijų tipas	Gauta paraiškų				Pasirašytos sutartys			
	vnt.	%	suma tūkst. Lt	%	vnt.	%	suma tūkst. Lt	%
Netradiciniai žemės ūkio produktai	11	11	8642	14	8	15	5084	15
Kaimo turizmas ir poilsio paslaugos	45	47	20414	33	17	33	6214	18
Pagrindinės paslaugos kaimo ekonomikai ir gyventojams	40	42	33275	53	27	52	22859	67
Iš viso	96	100	62331	100	52	100	34157	100

2004–2006 m. netradicinė žemės ūkio veikla buvo remiama pagal dvi Bendrojo programavimo dokumento priemones. Pirmoji – „Investicijos į žemės valdas“. Viena priemonės krypčių yra „Žemės ūkio produktų įvairinimas“, pagal kurią remiama netradicinių gyvūnų ir paukščių laikymo įranga, laikymo vietų statyba ar rekonstrukcija, mėslo šalinimo sistemų įrengimas, netradicinių žemės ūkio produktų perdirbimo, apdorojimo, sandėliavimo ir kt. įranga. Pareiškėjų aktyvumas didelis, tačiau daugiausia susijęs su tradicine žemdirbyste. Keletas paramos gavėjų investavo į kailinių žvėrelių auginimą, uogininkystę, sodininkystę, tačiau net ir šios veiklos pagal galiojantį įsakymą¹ laikomos tradicinėmis.

Kita priemonė, pagal kurią remiamas ūkinės veiklos įvairinimas, – „Kaimo vietovių pritaikymas ir plėtra“. Pagal priemonės kryptį „Žemės ūkio ir artimų ekonominės veiklos sektorių įvairinimas“ atlyginamos išlaidos naujiems įrengimams, mechanizams, statybinėms medžiagoms įsigyti, gamybinėms patalpoms, vietiniam vandentiekui, kanalizacijai įrengti ir rekonstruoti. 2004–2006 m. sutartys pasirašytos su 14 paramos gavėjų, investuojančių į gėlininkystės ūkio modernizavimą, biokuro gamybą, daržovių perdirbimą, transportavimo ir kitų paslaugų žemės ūkiui teikimą. Ypač aktyviai naudotasi parama kaimo turizmui.

Diversifikuoti ūkinę veiklą ir pasinaudoti finansinės paramos priemonėmis kaimo gyventojus skatina įvairios priežastys. 2005 m. Lietuvos agrarinės ekonomikos institute buvo atliktas žvalgybinis tyrimas, kuriame dalyvavo ūkininkai, vystantys amatus (72%), auginantys bei parduodantys netradicinius žvėrelius ir paukščius (8%), renkantys ar auginantys vaistažoles (7%), teikiantys paslaugas kaimo gyventojams (5%) ir kt. Pagrindinė priežastis, paskatinusi respondentus užsiimti alternatyvia žemės ūkiu ar netradicine žemės ūkio veikla, – tai galimybė gauti papildomų pajamų (39%). Kitos tyrime minėtos priežastys: veiklos perimamumas iš kartos į kartą (16%), noras išbandyti naują veiklą (18%), nepakankamas užimtumas (9%) (Jasaitis ir kt., 2005).

Lietuvos žemės ūkio ir kaimo plėtros politika nukreipta į ūkinės veiklos įvairinimo skatinimą smulkiuose, ypač esančiuose nederlingose žemėse ūkiuose, kuriuose pajamos iš tradicinio ūkininkavimo yra menkos. Įvairinti ūkinę veiklą raginami jauni kaimo gyventojai, kuriems tradicinis žemės ūkis atrodo nepatraukli, daug fizinio darbo reikalaujanti veikla, o ūkinės veiklos įvairinimas teikia galimybę jaunimui išbandyti naujas užimtumo formas, realizuoti savo žinias, įgūdžius ir likti gyventi esamoje vietovėje.

Papildoma ekonominė veikla tiek 2004, tiek 2005 m. daugiausia buvo plėtojama mažiausių žemės ūkio naudmenų balu (<35) įvertintuose ūkiuose: kitos veiklos pajamų dalis juose sudarė 2,38% 2004 m. ir 1,68% 2005 m. Didžiausia pajamų, gautų iš kitos ekonominės veiklos, dalimi pasižymi javų, rapsų, augalininkystės ūkiai. Šiuose ūkiuose, kitaip nei pienininkystės ar mišriuose augalininkystės ir žolėdžių ūkiuose, žemdirbiai turi daugiau laisvo laiko, augalininkystė reikalauja mažiau darbo sąnaudų, todėl padidėja augintojų galimybės vystyti papildomą ekonominę veiklą (2 lent.).

¹ Tradicinių žemės ūkio produktų sąrašas, patvirtintas LR žemės ūkio ministro įsakymu Nr. D-312 (Valstybės žinios. 2004. Nr. 84-3053).

2 lentelė. Papildomos ekonominės veiklos pajamų dalis ūkininkų ūkiuose pagal ūkininkavimo tipą

Ūkininkavimo tipas	Pajamų iš kitos veiklos dalis %	
	2004 m.	2005 m.
Javų, rapsų	1,67	0,62
Augalininkystės	1,19	1,31
Pienininkystės	0,44	0,12
Mišrus augalininkystės ir žolėdžių	0,51	0,50

Šaltiniai: Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2005. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2006; Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2004. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005.

Papildomą ekonominę veiklą daugiausia plėtoja jauni, iki 40 metų amžiaus, ūkininkai: pajamų iš kitos ekonominės veiklos dalis jaunųjų ūkininkų ūkiuose sudarė 1,84% 2004 m. ir 1,01% 2005 m., tuo tarpu vyresnio amžiaus ūkininkų grupėse ši pajamų dalis buvo mažesnė.

Tikėtina, kad ir Lietuvos kaimas taps vis populiariesnis kaip poilsio vieta, todėl išliks perspektyvus kaimo turizmo verslas. Greta kaimo turizmo paslaugų realizacijos rinką atras smulkiųjų ūkininkų produktai: naminė duona, sūris, dešra, gira, ekologiškas pienas, vaisiai, daržovės ir kt. Ten, kur apsistoja poilsiautojai, tampa reikalingi amatų centrai, kirpyklos, barai. Mažmeninė prekyba, maitinimo ir kitos paslaugos, teikiamos kaimo gyventojų, bus orientuotos ne tik į turistus, bet ir į vietinius gyventojus. Didėjant šalies gyventojų pajamoms, augs vietos vartotojų reikalavimai produkcijos įvairovei ir kokybei. Netoli miestų esančios kaimo vietovės bus patrauklios mobiliems miestiečiams, kurių gyvenamąją vietą taps kaimas, o darbo vieta – miestas. Tokiems migrantams vėlgi bus reikalingos kultūrinės, buitinės, švietimo paslaugos. Visa tai paspartins ūkinės veiklos įvairinimo Lietuvos kaime plėtrą.

KAIMO TURIZMO DINAMIKA

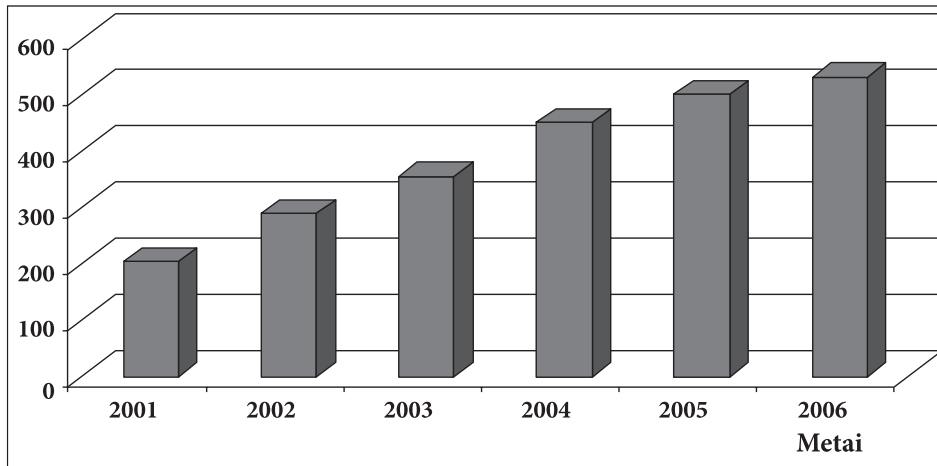
Kaimo turizmas – vienas sparčiausiai besiplečiančių verslų. 2003 m. šalyje veikė 288 kaimo turizmo sodybos, iki 2004 m. pabaigos jų padaugėjo 36%, o iki 2006 m. pabaigos – dar 15% ir sudarė 530 (2 pav.).

Daugėja vietų ir svečių kaimo turizmo sodybose. Statistikos departamento kaimo turizmo sodybų tyrimo duomenimis², 2005 m. užsieniečiai kaimo turizmo sodybose sudarė 12%, arba 17,9 tūkst. svečių, tuo tarpu 2004 m. jų buvo 12,7 tūkst., 2003 m. – 8,8 tūkst. 2003 m. vietų kaimo turizmo sodybose buvo 4,47 tūkst., 2004 m. – 5,44 tūkst., 2005 m. – 6,74 tūkst. 2005 m. palyginti su 2004 m., vietų skaičius padidėjo 19,3%, o kambarių skaičius – 20,9%. Padidėjo ir kaimo turizmo sodybose praleistų nakvynių skaičius. 2005 m., palyginti su 2004 m., bendras nakvynių skaičius padidėjo 35,2%.

Kaimo turizmas – perspektyvi ekonominė veikla, ši poilsio rūšis sparčiai populiarėja. Jo paslaugų paklausa didėjimą lemia Lietuvos gyventojų pajamų augimas. Augant pajamoms, šalies gyventojai poilsui ir kultūrai skiria daugiau išlaidų. 2004 m. vidutinės mėnesio vartojimo išlaidos poilsui ir kultūrai, skaičiuo-

² Atsakymus pateikė 398 sodybų šeimininkai.

2 pav. Kaimo turizmo sodybų skaičius 2001–2006 m.

Šaltinis: Turizmas Lietuvoje 2005. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. 174 p.

jant vienam namų ūkio nariui, buvo 22,7 Lt, o 2005 m. – 26,9 Lt, tarp jų miestiečių – 33,8 Lt (Namų ūkių..., 2006). Šalies gyventojai poilsiui skiria daugiau lėšų nei sveikatos priežiūrai, švietimui ar būsto apstatymui. Tai rodo, kad poilsis Lietuvos gyventojams yra gana reikšmingas.

EMPIRINIO TYRIMO REZULTATAI

Siekiant išsiaiškinti kaimo turizmo plėtros tendencijas, galimybes ir kliūtis, su kuriomis susiduria verslininkai, 2005 m. Lietuvos agrarinės ekonomikos instituto (LAEI) darbuotojai atliko kaimo turizmo verslininkų apklausą paštu (Jasaitis ir kt., 2005). Didžioji dalis apklaustų verslininkų gyvena kaimo vietovėse: 38% – kaime, 24% – vienkiniuose, 22% – miesteliuose. Miestuose gyvena 16% apklaustųjų. Apklausoje dalyvavusių tolygus vyrų ir moterų skaičius (55% – vyrai, 45% – moterys) rodo, kad kaimo turizmu sėkmingai gali verstis abiejų lyčių atstovai. Daugiau nei pusė (57%) apklaustųjų priklauso Lietuvos kaimo turizmo asociacijai – narystė suteikia galimybę dalyvauti mugėse, parodose, seminaruose, tobulinti kvalifikaciją, bendrauti su analogiškoms šalies ir užsienio organizacijomis. Dauguma (49,2%) apklaustų verslininkų turėjo aukštąjį, 22,3% – aukštesnįjį išsilavinimą. Žemesnį išsilavinimą turinčių verslininkų nedaug. Tai patvirtino keltą prielaidą, jog kaimo turizmas – išsilavinusių kaimo gyventojų verslas, žemą išsilavinimą turintys asmenys šiame versle dažniau gali būti pagalbiniais darbininkais nei verslo organizatoriais. Dauguma (31,3%) apklausoje dalyvavusių kaimo turizmo verslininkų – 51–60 metų, šiek tiek mažiau (28,4%) – 41–50 metų ir vyresni nei 60 metų (25,4%).

Jaunų, 18–40 metų, verslininkų nedaug. Aktyvų jaunimą, turintį žinių ir gebėjimų, bet nenorintį jų realizuoti žemės ūkyje, tikslinga skatinti užsiimti kaimo turizmu. Antra vertus, pozityvu, jog kaimo turizmą plėtoja daug priešpensinio amžiaus žmonių: vyresnio amžiaus kaimo gyventojams sunku išsilaikyti darbo rinkoje, o privatus verslas padeda jiems išvengti skurdo.

Dauguma apklausoje dalyvavusių kaimo turizmo verslininkų – pradedantieji, verslu užsiimančios 2–3 metus (40%) arba pirmus metus (28%). Žemės ūkis jiems nėra reikšmingas pajamų šaltinis. Tik 14% apklaustųjų žemės ūkis teikia pinigines pajamas, 37% verslininkų žemės ūkiu užsiima savo reikmėms, o 38% juo visai neužsiima.

Žemės ūkio veikla pagrindiniu pajamų šaltiniu tėra 11% apklaustųjų. Tačiau ir kaimo turizmas nebuvo pagrindinis pajamų šaltinis: 63% jį laikė papildomu, 28% – pagrindiniu pajamų šaltiniu, o 9% apklaustųjų pajamos iš kaimo turizmo ir kitos ūkinės veiklos (mokytojavimo, prekybos, sveikatos apsaugos ir pan.) vienodai svarbios.

Kaimo turizmas – šeimos verslas: 50% apklaustųjų pažymėjo, kad, be jų, sodyboje dirba vienas šeimos narys, 31% – kad 2–3 nariai. Tik pavieniai verslininkai įdarbina kitus gyventojus, dažniausiai – sezoniniam darbui, ne visai darbo dienai ar savaitgaliui.

Pozityvu, kad beveik ketvirtadalis (27%) apklaustų verslininkų sodybų yra veikiančiame ūkininko ūkyje. Poilsiautojai, ypač šeimos su vaikais turi galimybę susipažinti su žemės ūkio darbais, daržo ir sodo gėrybėmis, technika, galvijais.

Kaimo turizmo verslininkai vis geriau įveikia sezoniskumą – daugiau nei pusė apklaustųjų sodybos veikia ištisus metus. Kaimo turizmo sodybose daugėja svečių iš užsienio. Daugiausia jų sulaukiama iš Vokietijos, Baltijos šalių, Lenkijos. Beveik ketvirtadalis apklaustųjų sulaukia svečių iš NVS šalių, JAV, Švedijos. Verslininkų atsakymai rodo, kad poilsį Lietuvos kaime atranda tiek ES senbuvių, tiek kaimyninių šalių gyventojai ir svečiai iš tolimų kraštų (pvz., Brazilijos). Pusė apklaustų verslininkų su užsienio svečiais geba bendrauti anglų, vokiečių, trečdalis – lenkų kalba, rusų kalbą moka visi verslininkai. Į respondentų sodybas atvykstantys poilsiautojai daugiausia informacijos apie poilsį kaime gauna iš pažintinių leidinių apie Lietuvą, draugų ir pažįtamų, reklamos internete.

Paprašius verslininkų įvertinti, kaip pasikeitė kaimo turizmo sodybos pelningumas 2004 m., palyginti su 2002 m., paaiškėjo, kad 43% apklaustųjų tuo metu neužsiėmė turizmo verslu, 23% – teigė, kad sodybos pelningumas išliko panašus, 12% – pelnas padidėjo nuo 10 iki 30%. Tik 4% apklaustųjų pažymėjo, kad sodybos pelningumas sumažėjo daugiau negu 30%. Verslininkai nurodė įvairias pelningumo pokyčių priežastis: reklamą, narystę Europos Sąjungoje (padidėjo užsieniečių noras pažinti Lietuvą – naująją narę), investicijas į kaimo turizmo sodybą, jos modernizavimą, sporto inventoriaus įsigijimą. Pagrindinės verslininkų investicijos pastaruosius trejus metus buvo skirtos pastatų renovacijai, sodybos vietų skaičiaus didinimui, paslaugų ir pramogų asortimento įvairinimui.

Tarp neigiamų kaimo turizmo verslo ypatumų pažymėtinas mažas aukščiausios, 4 gandrų, kategorijos sodybų skaičius – jų

šeimininkais buvo tik 7% respondentų. Stinga etnografinių sodybų, poilsio namelių, kuriuos gali pasiūlyti atitinkamai 12 ir 13% respondentų. Dauguma respondentų gali pasiūlyti kaimo sodybą (39%), vienkiemį (28%), modernią sodybą (24%), mažiau – vasarnamį (18%).

Nors 90% verslininkų užtikrina poilsiautojams tualetą, dušą ar vonią pastate, kuriame gyvena poilsiautojai, prastai aprūpina pirmini, buitine ir kita technika. Televizoriai kambariuose yra 45%, šaldytuvai kiekviename kambaryje – 37% sodybų. Internetas veikia 7%, baseinas – 3% sodybų. Mažiau nei pusė apklaustų verslininkų organizuoja poilsiautojų maitinimą (31%) ir nuomoja patalpas konferencijoms, seminarams (33%). Apklaustų verslininkų sodybos nepritaikytos žmonėms su negalia.

Teikiamų pramogų spektras daugiausia susijęs su gamtine aplinka, nereikalaujančia didelių investicijų: medžiokle, žvejyba, uogavimu. Mažiau nei pusė apklaustųjų gali pasiūlyti važinėjimąsi dviračiais (45%), pramogas vaikų žaidimo aikštelėse (39%), žiemos pramogas ir sportą (37%), žaidimus uždarose erdvėse (biliardą, stalo tenisą – 34%). Mažiausiai siūlomos pramogos – jodinėjimas (7%), medžioklė (9%) ir pažintinė žemės ūkio veikla (16%). Pramogų trūkumą sodyboje iš dalies gali kompensuoti lankytinos vietos, esančios 30 km atstumu nuo kaimo turizmo sodybos. 88% apklaustųjų nurodė netoliese esančias bažnyčias ir koplyčias, 69% – muziejus, 66% – piliakalnius ir pilkapius, 63% – parkus, 51% – gamtos paminklus. Mažiau nei pusė apklaustųjų minėjo dvarus ir rūmus, senas pažintinę vertę turinčias kapines, paminklus ir skulptūras.

Vidutinė teikiamų paslaugų kokybė turi įtakos žemai jų kainai. 66% sodybų paros kaina vienam asmeniui (nuomojant vieną lovą) kito nuo 10 iki 30 Lt. Perpus mažiau verslininkų už parą prašė 31–60 Lt ir tik 8% apklaustųjų – didesnės sumos.

Apklausoje dalyvavusių kaimo turizmo verslininkų nuomone, didžiausi sunkumai, su kuriais jie susiduria versle, – menkos investicijų kreditavimo galimybės, į sodybą nukreipiančių rodyklių stoka, klientų trūkumas, interneto ryšio nebuvimas ir prasta kelių infrastruktūra. 54% respondentų teigė, kad kelias iki jų kaimo turizmo sodybos – žvyrkelis. Viešuoju transportu poilsiautojai gali atvykti į 46% respondentų sodybas. Didžiausia finansinė kliūtis 57% verslininkų įvardijo nuosavų lėšų stoką. Lėšas kaimo turizmo verslo įkūrimui ar plėtrai iš išorinių šaltinių yra naudoję 38% respondentų. Nepasinaudoję finansine parama verslininkai teigė to nepadarę dėl privačių lėšų pretenduoti į paramą stokos, nesugebėjimo savarankiškai parengti projekto (konsultantui pasamdyti stinga lėšų), netikėjimo, kad parama bus suteikta. 17% parama nesinaudojusių respondentų pažymėjo, kad paramos jau yra kreipęsi, bet ji nebuvo suteikta (neigiamas patyrimas), tiek pat respondentų nurodė, kad paramos nereikia – gerai verčiasi ir be jos.

Apklausoje dalyvavę kaimo turizmo verslininkai nurodė, jų manymu, svarbiausias priemonės, galinčias ženkliai padidinti kaimo turizmo verslo plėtrą. Tai aktyvesnis valstybės vykdomas kaimo turizmo propagavimas, platesnės investicijų kreditavimo galimybės, išsamesnė informacija apie mūsų valstybės ir ES fondų paramą kaimo turizmo verslui, pagerintas interneto ryšys ir geriau prižiūrimi keliai. Įgyvendinus verslininkų siūlymus, kaimo turizmo plėtra neabejotinai paspartėtų, tačiau ir patys verslininkai turi įdėti nemažai pastangų: palaikyti glaudžius ryšius su turizmo ir verslo informacijos centrais, atsižvelgti į ypatingų

reikšmių (vaikų priežiūros, reabilitacijos, žmonių su negalia) tenkinimą, pasirūpinti saugumu ir tinkamu aptarnavimu. Kvalifikacijos tobulinimui svarbu pasinaudoti švietimo sistemos teikiamomis galimybėmis: studijomis aukštosiose, aukštesniosiose mokyklose, Kaimo turizmo asociacijos, žemdirbių tęstinio mokymo ir kitais kursais.

2007–2013 m. programiniu laikotarpiu bus teikiama parama paslaugoms žemės ūkiui, kaimo turizmui, amatams, žemės ūkio produktų perdirbimui ir kt. Verslo plėtra kaime išliks priklausoma nuo valstybės investicijų į infrastruktūrą (kelius, telekomunikacijas, elektros tinklus). Darbdaviai patirs sunkumų ieškant kvalifikuotos darbo jėgos, todėl bus priversti įdarbinti vyresnio amžiaus žmones, daugiau investuoti į darbuotojų mokymą. Tačiau pažymėtina, kad net ir nekvalifikuota ūkinė veikla skurdžiose kaimo vietovėse padeda pristabdyti kaimo gyventojų migracijos procesus, o kaimo gamintojų ir miesto tiekėjų partnerystė mažina konkurenciją tarp kaimo ir miesto.

IŠVADOS

Tradicinis žemės ūkis prarado vyraujančią poziciją kaip užimtumo ir pajamų šaltinis kaime. Pajamų šaltiniai kaime tampa gausesni ir įvairesni.

Tyrimų rezultatai rodo, kad daugiausia pajamų iš papildomos ekonominės veiklos gaunama mažiausio ekonominio dydžio, žemiausiu žemės ūkio naudmenų našumo balu pasižyminčiuose augalininkystės ūkiuose, valdomuose jaunųjų ūkininkų. Būtent ūkiuose, negalinčiuose pragyventi iš pirminės žemės ūkio gamybos, skatintinas diversifikavimas.

Tačiau visuotinio žemės ūkio surašymo duomenys rodo menką ūkininkų, užsiimančių papildoma ekonomine veikla, dalį. 2003 m. tokie ūkiai sudarė tik 1,7%, tuo tarpu ES šis rodiklis siekė net 9%. Spartus žemdirbių pajamų augimas dėl jiems mokamų tiesioginių išmokų paaiškina Lietuvos ūkininkų, vystančių papildomą ekonominę veiklą, dalies menkumą. Šiuo metu Lietuvos ūkininkams naudinga susitelkti ties viena žemės ūkio veikla.

Lietuvos kaimo vietovėse neabejotiną perspektyvą ir plėtros tendenciją turi kaimo turizmas. Kol kas ši veikla yra sumanių, aukštu išsilavinimu pasižyminčių vidutinio amžiaus gyventojų verslas, kuriame ūkininkai dažniau gali būti pagalbininkai nei verslo iniciatoriai. Kaimo turizmas, vystomas tiek miestiečių, tiek kaimiečių, sudaro prielaidas ūkininkams realizuoti žemės ūkio produkciją, amatininkystės dirbinius, paslaugas, tačiau reikia daugiau dėmesio skirti ūkininkų verslumo ugdymui.

ES teikiama investicinė parama ūkinės veiklos įvairinimui kaime yra panaudojama, tačiau smulkiesiems ūkininkams sunku surinkti dalį privačių lėšų, reikalingų pretenduoti į paramą. Tuo tarpu kiti gyventojai, ypač kaimo turizmo verslininkai, alternatyvią veiklą pajėgia plėtoti ir be išorinės paramos. Tam tikra finansinė ES, nacionalinė ar vietos valdžios parama turėtų būti pasiekama net ir pačios smulkiausios, mažai kvalifikuotos ekonominės veiklos plėtrai. Darbo vietos sukūrimas sau pačiam ir šeimos nariams pristabdo kaimo gyventojų emigraciją ir palaiko vietovės gyvybingumą.

Bet kurio ne žemės ūkio verslo plėtrai kaime reikalingos valstybės investicijos į infrastruktūrą, diversifikuotos veiklos tyrimus ir jų rezultatų viešinimą. Informacijos sklaida ir mokymai mažina diversifikavimo rizikos baimę. Reikia keisti neigiamas

darbdavių nuostatas pagyvenusių, neigalių žmonių, buvusių kalinių atžvilgiu, kadangi stingant darbo jėgos tiek mieste, tiek kaime, gyvenimo realijos vers efektyviau panaudoti turimus žmogiškuosius išteklius ūkinės veiklos įvairinimo procese.

Literatūra

1. 2005 m. žemės ūkio struktūros tyrimo rezultatai. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. 160 p.
2. Alternative Enterprises./ <http://www.teagasc.ie/advisory/alternatives/index.htm>
3. Benzing C., Chu Hung M., Callanan G. A. Regional Comparison of the Motivation and Problems of Vietnamese Entrepreneurs. 2005. <http://www.whitman.syr.edu/eee/JDE/volume10-1-2005.htm#1>
4. Chaplin H., Davidova S., Gorton M. Non-agricultural Diversification of Farm Households and Corporate Farms in Central Europe. London: Imperial College, University of London, 2002. 15 p.
5. Crafts in the English Countryside: Towards a Future. Edited by Collins E. J. T. West Yorkshire: Countryside Agency Publications, 2004. 324 p.
6. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 1999–2004. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005. 85 p.
7. Darbo jėga, užimtumas ir nedarbas 2005 IV. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. 66 p.
8. Davis J., Bezemer D. The Nature of Rural Diversity in Developing Countries. Greenwich: University of Greenwich, 2004.
9. Encouraging and Supporting Enterprises in Rural Areas. London: Centre for Enterprise and Economic Development Research, 2004.
10. Farm Structure Survey 2003. Agricultural Statistics – Quarterly Bulletin. Luxembourg: European Commission, Eurostat, 2005.
11. Finnish Agriculture and Rural Industries. Edited by Niemi J., Ahlsted J. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy, 2006. 97 p.
12. Jasaitis J., Kšivickienė D., Pareigienė L. ir kt. Lietuvos kaimo raidos stebėseną. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. 118 p.
13. Jeskelevičius K., Kvietkauskienė L. Ekonominės veiklos diversifikavimo (įvairinimo) galimybių kaimo vietovėse tyrimai. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2004.
14. Kysilkowa B. Non-agricultural Activities as a Factor of Rural Development in Selected European Regions. <http://www.fat.admin.ch/eaee96/abstracts/s54.pdf>
15. Kšivickienė D., Simonaitytė A. Alternatyvios ekonominės veiklos plėtra kaimo vietovėse // Lietuvos kaimo raida 2005. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2005. P. 50–55.
16. Macke D., Markley D. Entrepreneur Self Test. No. 5, June. Nebraska: Center for Rural Entrepreneurship, 2003.
17. McGehee N. Motivation for Agri-Tourism Entrepreneurship // Journal of Travel Research. Sage publications, 2004. Vol. 43. No. 2. P. 161–170.
18. Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2001. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2002.
19. Namų ūkių pajamos ir išlaidos 2005. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. 120 p.
20. Ribašauskienė E., Kšivickienė D. Tradicinių, netradicinių ir alternatyvių žemės ūkiui veiklų sąrašas. Vilnius: Lietuvos agrarinės ekonomikos institutas, 2006. 47 p.
21. Rural Ireland 2025 Foresight Perspectives. Dublin: University College Dublin, Teagasc, 2005.
22. Stolarska A. Non-Agricultural Activity of Rural Families in Poland // Electronic Journal of Polish Agricultural Universities, Economics. 2005. Vol. 8. Issue 4.
23. Turizmas Lietuvoje 2005. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2006. 174 p.
24. Turner M., Whitehead I., Millard N. et al. The Effects of Public Funding on Farmer's Attitudes to Farm Diversification. England: Defra, 2006. 87 p.
25. Visuotinio 2003 m. žemės ūkio surašymo rezultatai pagal apskritis ir savivaldybes. Vilnius: Statistikos departamentas prie Lietuvos Respublikos Vyriausybės, 2005. 436 p.
26. Zvaigne A. Risk Management in Rural Tourism Enterprises in Latvia. Jelgava: Latvia University of Agriculture, 2005. 44 p.
27. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2005. Vilnius: LAEI, 2006. 120 p.
28. Žemės ūkio respondentinių įmonių duomenys 2004. Vilnius: LAEI, 2005. 107 p.

Daiva Kšivickienė, Erika Ribašauskienė

SOCIOLOGICAL ASSESSMENT OF ECONOMIC ACTIVITY DIVERSIFICATION IN RURAL AREAS

Summary

In Lithuania, with the increasing number of employed in agriculture, sometimes there are no possibilities to find a job for workers who recede from the agricultural sector. The incompetent development of economic activities and slow creation of new work places in rural areas determine the too slow decrease of the life standard gap between rural and urban areas. This problem is especially acute in unproductive land where it is not reasonable to develop traditional agricultural activity. In pursuance of rural residents' income growth from nontraditional agricultural or alternative activities, not only financial support, but also rural residents' motivation are needed.

The authors review investigations done by Lithuanian and foreign scientists in the field of rural economy diversification, the importance of diversification, forms of alternative activities and prevalence in Lithuanian rural areas are analysed. The reasons stimulating rural residents to diversify economic activity and difficulties impeding this process, also the possibilities of EU support for income sources differentiation in rural areas are studied in the article. Suggestions concerning the acceleration of the process of economic activity diversification are proposed.

Key words: alternative agricultural activity, diversification, employment, household, income, nontraditional agricultural activity, rural tourism

Дайва Кшивицкене, Эрика Рибашаускене

СОЦИОЛОГИЧЕСКАЯ ОЦЕНКА РАЗВИТИЯ РАЗНООБРАЗНОЙ ХОЗЯЙСТВЕННОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ НА СЕЛЕ

Резюме

В условиях сокращения численности населения, занятого в сельскохозяйственном производстве, еще не созданы достаточные возможности поиска другой работы для рабочих, оставляющих сельскохозяйственную отрасль. Недостаточное развитие сфер сельской экономической деятельности и новых рабочих мест обуславливают низкие темпы уменьшения разницы между уровнем жизни в городе и на селе. Данная проблема обострена в регионах с низким плодородием земли, в которых заниматься традиционной сельскохозяйственной деятельностью нецелесообразно. Для того, чтобы повысить доходы сельского населения от нетрадиционной сельскохозяйственной или альтернативной деятельности, необхо-

димы не только финансовая помощь, но и мотивация самих сельских жителей.

Приводятся итоги исследований литовских и зарубежных ученых по вопросам развития разнообразной хозяйственной деятельности, определено значение таких видов деятельности, как альтернативная и нетрадиционная сельскохозяйственная, их формы и распространение в сельских местностях Литвы. Названы причины, поощряющие сельское население к развитию разнообразной хозяйственной деятельности, и трудности, тормозящие развитие данного процесса, а также возможности дифференциации источников доходов в сельской местности при помощи ЕС. Разработаны предложения по ускорению процесса развития разнообразия хозяйственной деятельности в Литве.

Ключевые слова: альтернативная сельскому хозяйству деятельность, диверсификация, сельский туризм, домашнее хозяйство, нетрадиционная сельскохозяйственная деятельность, доходы, занятость